

Василь Кремень

«СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ» У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

„SPOŁECZEŃSTWO WIEDZY” W WYMIARZE WSPÓŁCZESNYCH WYZWAŃ CYWILIZACYJNYCH

“KNOWLEDGE SOCIETY” IN THE DIMENSION OF MODERN CIVILIZATION CHALLENGES

На початку XXI ст. неперервна освіта є пріоритетом у контексті забезпечення сталого й збалансованого розвитку суспільства. У світі поступово утверджується суспільство знань. З метою попередження відставання від прогресивних змін людина має формуватися як знаннєва, для якої знання є основою життя й діяльності, методологією пошуку й ухвалення рішень. Знання мають стати основою діяльності, поведінки і життя людини у будь-якій сфері. Для такої людини навчання стає сутнісною ознакою життєвої стратегії. Людина розумна в XXI ст. – це людина, яка постійно навчається.

В епоху інформаційного суспільства неперервна освіта покликана сприяти науковому, соціальному й економічному розвитку держави, є нагальною потребою сучасності, а привернення уваги до проблеми освіти впродовж життя, чітка національна позиція в цій сфері сприятимуть перетворенню України на цивілізовану демократичну країну, де інтереси і потреби кожної людини є предметом турботи держави і суспільства, що спрямоване на становлення знаннєвої парадигми.

У суспільстві знань неперервна освіта покликана забезпечити підтримку індивідуальних освітніх траєкторій людини, сприяти розвитку її здатності навчатися упродовж усього життя, що передбачає підготовку

особистості до успішної життєдіяльності в особистому й професійному вимірах в умовах трансформаційних змін.

Сучасні дискусії про знання та соціальні трансформації чітко демонструють доцільність і актуальність питання філософського і соціологічного статусу концепції суспільства знань, а у підсумку – питання про те, наскільки ми можемо не лише оперувати терміном «суспільство знань», але й визначити в ньому місце науки, знання, освіти і, зрештою, людини. Спроба дати відповідь на це питання вимагає звернення до аналізу ситуації, що виникла в сучасному світі під впливом розвитку науки і знання. Це стосується не лише технологій, але й соціального аспекту життя.

Як фактор соціального і економічного розвитку, в ХХ ст. знання та зростання його соціальної ролі також опинилися у фокусі цих дебатів. Зокрема було обґрунтовано зростання ролі технологій і технічних експертів у наростаючій невідповідності між прискоренням прогресу технологій і низькими темпами модернізації соціальних і політичних інститутів. Міркуючи в руслі цієї логіки, *Дж. Гелбрейт* увів поняття «техноструктура» для опису якісно нової ролі технологій і технічних експертів в організації управління новим станом суспільства. На думку вченого, саме технічний прогрес та інвестиції в освіту і науку є найважливішими передумовами становлення суспільства добробуту.

Наука і техніка у сучасному світі набувають функції легітимації домінування. У процесі подальших трансформацій, які сприяли становленню глобального світу, все більшого вжитку набуває термін «інформаційне суспільство». Таким чином, радикально розширилися можливості використання інформації практично в усіх сферах життя: промисловості, науці, освіті, а також у структурах управління. Нові інформаційні технології стрімко перетворилися в повсякденну реальність сучасної людини і так само стрімко почали змінювати цю реальність. Така ситуація корелюється з глобалізацією, що зумовило постановку кардинально нових проблем і зробило необхідним їхнє вирішення.

Наука, особливо освіта, як процес і діяльність постали перед необхідністю враховувати дані трансформаційні зміни, які, з одного боку, зумовили проблемність їхнього розвитку, а з іншого – стимулюють перехід до нової інноваційної системи навчання і культури мислення. Зокрема потрібно враховувати такий надзвичайно важливий для сьогодення фактор, як інформаційні технології, розширення діяльності яких перетворило увесь світ власне в інформаційний. Розробка електронних засобів оброблення, збереження і розповсюдження інформації, створення глобальних комунікативних систем (Інтернет-мережа) були зумовлені осо-

бливостями західноєвропейської культури. Традиційна орієнтація західної людини на розумні принципи організації життя обов'язково передбачає повноту і доступність інформації в світі, що зумовлює орієнтацію людини на наукову раціональність, демократичні інститути, ліберальні цінності тощо.

Попри критичні зауваження у жодному разі не потрібно заперечувати і ставити під сумнів значущість інформаційних технологій для неперервної освіти. Йдеться про те, що в реальності нові інформаційні технології, продукт розвитку раціональної науки і потреб у вільному обміні інформацією, стимулюючи розвиток ліберальних європейських цінностей, разом із тим породжують феномени, які призводять до втрати смислу цих цінностей. Окрім того, могутність інформаційних технологій, що використовуються засобами масової інформації, настільки перекривлюють відповідні можливості індивіда, що фактично позбавляють його власних інформаційних основ. При цьому окрема людина втрачає основи не лише для критичної оцінки отриманих у засобах масової інформації повідомлень і знань, але й взагалі позбавляється можливості формувати структуру своїх знань та уявлень. Через небувалу інтенсифікацію інформаційних потоків контроль над ними передбачає контроль над складними високотехнологічними засобами обробки інформації. А оскільки такі засоби доступні далеко не всім, то це неминуче призводить до сваволі окремих соціальних і культурних груп у відборі інформації. У результаті індивіду не завжди вдається дійти до власних реальних основ оцінки тієї чи іншої ситуації¹. Ця обставина насамперед безпосередньо стосується освіти, оскільки саме вона повинна наповнювати знання смислом.

У неперервній освіті набуває особливої вартості врахування проблеми «деонтологізації знання». Суть цієї проблеми полягає в тому, що знання, досягнення якого є метою всієї наукової, пізнавальної, освітньої діяльності, підміняється інформацією. У результаті цього людина насправді живе в інформаційному світі та фактично є інформаційним об'єктом, хоча все ще не мислить себе таким. Інформаційна сфера, простір смислів, світ ідей, в якому людина та її культурні спільноти змушені існувати являє собою особливий світ, що розвивається за особливим законами. Для того, щоб зрозуміти цей світ і навчитися адекватно діяти в ньому, необхідно не лише доповнити наші базові знання про нього новими уявленнями і поняттями, які ми не можемо знайти в існуючому методологічному інструментарії, оскільки «об'єкти і процеси інфосвіту

¹ Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре, Вопросы философии, № 12/2003, с. 5.

кардинально відрізняються від об'єктів і процесів, які ми знаємо і вивчаємо в класичній і некласичній картинах світу»². Вказані обставини одним із найголовніших завдань для наукового пізнання і навчального процесу виокремлюють необхідність враховувати фактор інформаційного світу.

У результаті потрібно ґрунтуватись на факті, що нові інформаційні технології, завдяки яким й утворився інфосвіт (інформаційний універсум), перетворилися в один з найбільш сильних техногенних факторів, які постійно змінюють, перебудовують наше соціальне, культурне середовище, що призводить до його постійних змін. Це зумовлено здатністю сучасних інформаційних систем обробляти величезні обсяги інформації, що дозволяє науковцям, суб'єктам навчання (вчителю та учням) бути максимально самостійними. У такій ситуації підвищення якості освіти, самостійності навчальних закладів та суб'єктів навчання безпосередньо пов'язані. Чим вища самостійність, тим вища якість. Чим вища зарегульованість, тим нижча і якість освіти, і знань її випускників³. У такій ситуації система постає перед викликами, які породжені інфосвітом.

Враховуючи всепланетарність інформаційних технологій, потрібно відзначити інтернаціоналізацію неперервної освіти. Нині багато українців за допомогою дистанційних форм навчання можуть дешево (а також безкоштовно) навчатися у кращих зарубіжних вищих навчальних закладах. На сучасному етапі на освітньому ринку спостерігаються глобальна конкуренція, університети ведуть боротьбу за кращих абітурієнтів. В Україні на сьогодні тисячі молодих людей проходять навчання іншими мовами, використовуючи іноземні освітні курси. Потрібно враховувати, що закордонні вищі навчальні заклади, зважаючи на інтеграцію України в Європейський Союз, будуть цілеспрямовано входити в українську систему освіти, пропонуючи безкоштовне дистанційне навчання і надаючи підтримку у вигляді грантів. Експерти вважають, що розповсюдження безкоштовної онлайн-освіти від великих університетів призведе до закриття малих і слабких вищих навчальних закладів.

Важливим викликом для системи сучасної неперервної освіти є поява технологій безпосереднього завантаження «програмного контенту» в мозок людини, що в багато разів збільшить можливості людини, а також буде інструментом контролю над нею. Ще 20 років тому відомий

² В.С. Меськов, Мир информации как тринитарная модель Универсума, Вопросы философии, № 5/2010, с. 58.

³ В.С. Сизов, Форсайт-исследования системы образования, Философия хозяйства, № 3/2015, с. 181.

учений і популяризатор науки *М. Епштейн* писав: «Мені вже надзвичайно важко читати книги, переповзати поглядом з рядка на рядок, і я час від часу ловлю себе на дивному жесті: шукаю в своєму тілі щілину, куди можна засунути диск і одразу перемістити в себе всі потрібні мегабайти. Так я звик поповнювати інформацією свій службовий мозок-комп'ютер. За декілька секунд він може “проковтнути” і дослівно запам'ятати 100 мегабайтів, 30 тисяч сторінок, а я за все своє життя стільки не запам'ятаю, навіть якщо і прочитаю їх. Мені не вистачає очей і слуху, щоб увібрати інформацію, і мені не вистачає рота і рук, щоб передати назовні сигнали, які рухаються нейронами мого мозку. Читання, слухання, говоріння, написання, всі ці дії губами, очима, вухами, руками – до смішного неефективні засоби інтелектуального спілкування: це коні, якими до місця запуску доставляють ракети»⁴.

На думку *М. Епштейна*, 99,99% інформації залишаються поза нашою свідомістю, а наш розум хоче безпосередньо підключатися до інших розумів і разом з ними осмислювати світ. Комп'ютер – це недосконала імітація недосконалого оригіналу, але Мережа вже є прообразом всесвітнього і миттєвого зв'язку розумів. Потрібно враховувати, що інформація – накопичене знання – це лише початкова, примітивна форма інтелектуального обміну. Співвідношення між «мертвим» знанням і живим мисленням стрімко змінюється на користь живого, як і співвідношення між «минулим» (опредметненим у машинах, приладах), і «живою» працею, діяльністю. Раніше знання накопичувалося у малорухомих формах (книги, бібліотеки), які робили неможливим його швидке і масштабне перетворення. Тепер основні інформаційні ресурси людства можуть поповнюватися миттєво і є доступними кожному відвідувачу Мережі⁵.

Таким чином, інформаційна доба прокладає шлях трансформаційній добі, яким фактично стає XXI століття. Започатковуються інші, коротші зв'язки між узагальненням (інформацією), повідомленням (комунікацією) і залученням-перетворенням (трансформацією). «Сьогодні, – як зазначає метр теорії інформаційного перетворення світу *М. Каку*, – ми перебуваємо на порозі епохального переходу: від пасивного спостереження Природи до хореографії її чаруючого танцю... Ера, яка настає, – одна з найбільш привабливих за всю історію: вона дозволяє нам пожинати плоди двохтисячолітнього розвитку науки. Доба Відкриття в науці наближається до завершення, поступаючись місцем добі Доміну-

⁴ М. Эпштейн, *Debut de siecle или от пост- к прото-, Манифест нового века*, Знамя, № 5/2001, с. 197.

⁵ М. Эпштейн, с. 198.

вання»⁶. У такій ситуації краще сказати не «Домінування», а «Залучення до Перетворення». Проте як би ми його не називали, очевидно, що це доба переходу від інформації в трансформацію. Таким чином, «ми – біологічна протоплазма технічної цивілізації, ми носії протоінтелекту, ми – протомашини, які називаються «організаціями». Ми – несміливі дебютанти на сцені техно-трансформаційної цивілізації»⁷.

У контексті тих змін, які відбуваються через вплив інформаційного світу, управління системою неперервної освіти в цілому починають здійснювати професійні менеджери, а не вчені і педагоги. Це засвідчує, що природа освітніх продуктів не змінюється, а змінюються технології надання навчальних і освітніх послуг. Наразі вже почався, а в найближчому майбутньому відбудеться масштабний перехід ринку освітніх послуг, зокрема за рахунок приходу на цей ринок «неосвітніх» і професійних організацій. Вищим навчальним закладам необхідно активізувати зусилля з генерування ефективних педагогічних інновацій. Лідирувати у світі будуть ті країни, які, окрім промислової могутності, здатні створити національну інноваційну систему освіти⁸.

Враховуючи європейський досвід реалізації інноваційних ідей на практиці економічного і соціокультурного життя, нова інноваційна система неперервної освіти повинна охоплювати як освітні організації, так і професійні спільноти, креативні університети, пізнавальні проекти різних наукових організацій та індивідуальні пропозиції. Система наукового пізнання і навчання повинна будуватися за мережевим принципом, ланками якої можуть бути різні агенти (суб'єкти). Інноваційна система неперервної освіти повинна функціонувати у сприятливому середовищі навчальних та наукових закладів і організацій, які активно розвиваються та незаангажовані жорсткими рамками одноманітних видів та форм навчання. І не менш важливо, що управління інноваційною неперервною освітою повинно бути не директивним, а індикативним, на засадах відкритості, справедливості, рівноправності.

Вказані перспективи оновлення неперервної освіти у контексті форсайту з врахуванням фактору інформаційного світу не означають, що останній постає єдиним визначенням епохи. Адже Мережа (Інтернет)

⁶ М. Каку, *How Science Will Revolutionize the 21-St Century*, New York, London et. al.: Anchor Books, Doubleday, 1997, 416 p., s. 5.

⁷ М. Эпштейн, *Debut de siecle или от пост- к прото-*, Манифест нового века, Знамя, № 5/2001, с. 198.

⁸ В.С. Сизов, *Форсайт-исследования системы образования*, Философия хозяйства, № 3/2015, с. 185-186.

на основі своєї всеосяжності утворює сферу діяльності, яка постійно генерує в комунікативних структурах суспільства все нові непроникні зміни. Людство виявляється втягнутим у досить інтенсивний стрімкий процес розвитку. Його наслідки полягають у тому, що ситуація відкритості, незавершеності того, що відбувається, є найбільш стабільною характеристикою теперішньої соціальної і культурної реальності – реальності, у формуванні якої найбільш активну участь беруть інформаційні технології. Ця ситуація зумовлює невизначеність сучасного життя. «Традиційні цивілізації, – зазначає французький філософ, дослідник проблем сучасної освіти *Е. Морен*, – жили у визначеності циклічного часу і вірили, що жертвоприношення, порою навіть і людські жертвоприношення, необхідні, щоб забезпечити належний хід історичних подій. Сучасна цивілізація жила у визначеності історичного прогресу. А сьогодні крах міфу про Прогрес веде нас до усвідомлення історичної невизначеності. Певний прогрес, звісно, можливий, але він є невизначеним. До цього додаються невизначеності, пов'язані – в нашу планетарну еру – зі швидкістю і прискоренням складних і випадкових процесів, які не в силах охопити ні розум людини, ні суперкомп'ютер, ні демон Лапласа»⁹.

Отже, розвиток неперервної освіти має ґрунтуватись на факті багатоманітності соціокультурної реальності, породженої інфосвітом, її складності та непередбачуваності. Адже навчання як процес і діяльність відбувається у соціокультурній реальності, концептуалізуючись у «суспільстві знань». У ролі теоретичного конструкту «суспільство знань» і його евристичний потенціал можуть розглядатися як на рівні соціальної метатеорії, так і в площині соціокультурної антропології та філософії освіти. «Суспільство знань» – це і мораль нового типу суспільної організації, і новий тип коеволюції людини і культури, і, зрештою, наступний виклик сучасним освітнім практикам¹⁰. У своєму змістовному зосередженні «суспільство знань», представляючи процес духовного виробництва і конструюючи нову соціокультурну реальність, створює нову, також раніше непередбачувану антропологічну ситуацію.

У цьому контексті інформаційне суспільство, трансформуючись в інформаційний світ, який продукує власне «суспільство знань», ство-

⁹ Э. Морен, Образование в будущем: семь неотложных задач, Синергетическая парадигма. Синергетика образования, Изд. Прогресс, Традиция, Москва 2007, с. 68.

¹⁰ М. Култаева, Амбівалентність евристичного потенціалу конструкту «суспільства знань»; резерви і перспективи оновлення змісту сучасної освіти, Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів, Вид. Педагогічна думка, Київ 2011, с. 227.

рює власні культурний ландшафт та інформаційну субкультуру. В цій культурі відбувається розгортання процесу переходу до моделі ноосферної цивілізації, оскільки характерними ознаками культурного виміру інфосвіту є антропізація, гуманізація та етизація всіх складових буття людини. Хоча ці тенденції ще себе не реалізували, проте їх наявність дедалі більше себе показує.

На основі завдань, які стоять перед сучасною наукою і освітою, особливо в контексті форсайту, зауважимо, що конструкт «суспільства знань» не повинен поставати у ролі певного ідеального середовища, в якому існує гармонія між всемогутнім знанням, наповнюючи індивіда (і «суспільство знань») лише позитивними емоціями і гуманістичними ідеалами. Однак потрібно враховувати реальність інформаційного світу, в глобальній Мережі якого пропонується знання, вже готове до споживання, – інформація. У результаті «деонтологізації знання» формується легковажне ставлення до знання, оскільки, як вважає австрійський філософ *К. П. Лісман*, «забувати непотрібне і навчитися новому є максимом, на яку повинен орієнтуватися член суспільства знань, разом із тим це є тим міфом, яке суспільство знань саморозповідає про себе»¹¹. Така критика «суспільства знань» здійснюється на підставі емпіричних фактів і спостережень за культурними практиками інструменталізації знань у суспільствах, що вже зазнали наслідків перетворень під впливом «інформаціоналізму» (*М. Кастельс*).

Таким чином, доцільно акцентувати увагу на знаннєвому аспекті у неперервній освіті, а саме – не на певних негативних характеристиках і очікуванні «антропологічної катастрофи» і «духовної деградації», що виникли у результаті інформаційної революції, а на новому положенні науки в сучасному, трансформованому світі за усіма параметрами (соціальними, політичними, культурними). Питання постає так: якщо знання поступається інформації, то чи потрібна фундаментальна наука в «суспільстві знань»? Якщо суспільство йде шляхом, на якому домінантою постає економічна парадигма в її нинішньому положенні, то очевидним наслідком цих процесів буде зміна траєкторії розвитку теоретичного, фундаментального або «чистого» знання. Вона все більше спрямовується зовнішніми стимулами – політичними, військовими, соціальними (у широкому розумінні) замовленнями, а також залежить від системи грантів та інших способів фінансування. В підсумку правила якісної наукової діяльності можуть повністю втратити цінність, і їх витісняють

¹¹ К.Р. Liessmann, *Philosophie des verbotenen Wissens: Friedrich Nietzsche und die schwarzen Seiten des Denkens*, Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2004, s. 17.

закони ринку. З історії бачимо, що знищити науку, яка продукує знання, можна досить просто і швидко, але на відновлення буде витрачено багато часу і великі асигнування. Наука має певну особливість: вона не може постати враз на пустому місці і не має переривати традицію мислення. Це об'єктивні закони її існування, і порушувати їх – означає знищувати науку «як сферу суспільної діяльності, без якої, варто зауважити, настає кінець цивілізаційного розвитку країни»¹².

Для визначення проблеми варто нагадати думку видатного античного філософа *Платона* про роль філософів (а тоді філософами називали всіх вчених) у влаштуванні розумного і справедливого суспільства. Саме вони повинні керувати державою, оскільки були стурбовані не корисливістю і пошуком особистих привілеїв, а пізнанням істинного знання, на основі дотримання якого лише і можлива побудова «суспільства розуму». Очевидно, його не потрібно ототожнювати із сучасним розумінням «суспільства знань». Платон говорив про використання знання для теоретичного осмислення цілей і завдань спільного буття людей у державі, і на цій основі пропонував будувати політику, економіку, освіту. Знання представляло вищу цінність, вище якої було лише благо, в єдності з яким із знання народжується мудрість. У реаліях нашої епохи знання виступає винятково засобом, як сила і технологія влади. Отже, суспільство, засноване на знанні, і те, що сьогодні називають «суспільством знання», достатньо відрізняються між собою, насамперед роллю і місцем теоретичного знання і вчених. У результаті виникає переконання, що, ймовірно, здійснюється прогноз *К. Леві-Стросса* (одне з його передбачень – науки не буде зовсім), але не Платона з його сподіванням побудувати «суспільство розуму»¹³.

Враховуючи спосіб існування знання в сучасному світі, ряд дослідників пропонує говорити не про народження «суспільства знань», а про процес «сайєнтифікації», за словами *В. П. Візгіна*. Сайєнтифікація суспільства полягає в тому, що процес взаємодії людини зі світом та іншими людьми опосередкований наукою у формі опрідметненого знання. Воно пронизує всі сфери суспільного організму, але при цьому набуває властивостей «продукту» або товару, предмету споживання, а не осягнення. Тобто на відміну від попередньої історії, коли розвиток суспільства визначався розвитком науки, тепер зростає залежність науки від потреб і фінансових можливостей суспільства. Єдність фізичної та

¹² В.Г. Кремень, Людський капітал формується завдяки педагогіці, «Голос України», № 241 (6245)/2015, с. 3.

¹³ Наука. Технологии. Человек, Вопросы философии, № 9/2015, с. 15.

перетворювальної діяльності розуму було порушено перевагою техніко-інструментальних завдань над проблемами цілісного пізнання істини. Розуміння мети науки як пізнання істини набуває все більш декларативного характеру, поступово витісняється і замінюється конкретними проєктами досягнення користі та ефективності. Це цілком зрозуміло, враховуючи домінування принципів економіки в усіх сферах життя, особливо в культурі та науці¹⁴.

Отже, у неперервній освіті потрібна зміна статусу науки. Йдеться про те, що в «суспільстві знань», якщо розглядати його як певний концепт, відправну точку, то виробництво, розповсюдження і використання знань починає визначати всі економічні та соціальні процеси. Зрозуміло, як вважає В. А. Лекторський, що наука в такому суспільстві відіграє виняткову роль. Разом із тим наука змінюється у тому розумінні, що воно все більшою мірою зростається зі своїми технічними додатками. Виникає особливий феномен «технонауки». Важливо підкреслити, що «нові інформаційні технології, а потім так звані конвергуючі технології BNIC (біо-, нано-, інформаційні і когнітивні) утворюють нове життєве середовище людини і ставлять під питання багато звичних способів орієнтації у світі та традиційні людські цінності»¹⁵.

Життєвий світ людини є історичним і соціокультурним поняттям, що багато разів змінювалося, і сам життєвий світ був різним у різних культурах. При цьому він завжди зберігав певні інваріанти. На сьогодні під впливом науки і техніки відбувається зламування, викриття цих варіантів. У результаті сучасне «суспільство знань» намагається вийти за межі природних обмежень. Це не означає можливість їх «обійти» – поки що цього ніхто не може зробити. Йдеться про конструювання (з опорою на природні закони) нових утворень, які не можуть виникнути стихійно. Це стосується також і самої людини: як її психіки, так і її тілесності¹⁶. Таке конструювання є цілком реальним процесом у неперервній освіті, оскільки розробляються й існують відповідні технологічні засоби з урахуванням ефекту «технонауки». Її наслідком є ситуація, в якій вплив суспільства (насамперед його владних структур) на розвиток науки переважає вплив наукових ідей на розвиток суспільства. Сучасна техногенна цивілізація представляє собою матеріалізацію наукових ідей і теорій, і соціальна цінність науки набагато переважає рівень її

¹⁴ Наука. Технологии. Человек, Вопросы философии, № 9/2015, с. 15.

¹⁵ В. А. Лекторський, Философия, общество знания и перспективы человека, Вопросы философии, № 8/2010, с. 32.

¹⁶ В.А. Лекторський, с. 33.

оцінки суспільством. Інституції науки, наукове знання і вчених – творців цього знання – суспільство цінує набагато менше, ніж опрідметнені результати їхньої діяльності – матеріально-технічні цінності. У цьому полягає технократичне розуміння відношення суспільства до науки. «Пізнавальне ставлення до світу, яке сформувало теоретичну установку як базову цінність європейської культури, все більше відступає під тиском утилітарного ставлення до пізнання»¹⁷.

Зрозуміло, що в такій ситуації людина та її психіка опиняються у просторі постійного впливу нових наукових досягнень. «Розповсюдження нових інформаційних технологій, зокрема Інтернету, – зазначає *В. А. Лекторський*, – утворює колосальні можливості для маніпулювання психікою. Зникають непроникні кордони між моїм і не-моїм. З'являються нові обмеження людської свободи, виникає необхідність її переосмислення. Загострюється стара філософська проблема взаємозв'язку реального і уявного, а також знання і гадки, адже за допомогою інформаційних технологій можна фабрикувати знання про реальність, а тим самим до певної міри і саму реальність. Можна створювати віртуальне «Я» і в певному розумінні жити у віртуальному просторі, в якому “розчиняються” відмінності дійсного світу і світу сновидінь»¹⁸.

У наведених міркуваннях йдеться про становлення нової соціокультурної реальності, адже Інтернет як найбільш яскраве оприявлення досягнень сучасного інформаційного світу є і публічним, і персональним. Він є знаряддям і засобом діяльності, оскільки ми можемо керувати подіями, змінюючи картинки і файли, і zarazом незалежним від людини середовищем, у події якого користувач входить. Події, що відбуваються в Інтернеті, підпорядковуються логіці програмування, правилам поси-лань, які визначили не лише розробники Інтернету, але й провайдери, веб-дизайнери, модератори. У результаті в Інтернеті утворюється реальність одночасно технічна і природна, публічна і персональна, керована людиною і незалежна від неї. Світ Інтернету як нова реальність – це світ віртуального спостерігача і zarazом світ, що охоплює всіх його користувачів. Це «світ особистого поля і зусиль віртуального спостерігача, його, так би мовити, віртуальне продовження, і світ діяльності (поля) всіх інших користувачів»¹⁹, – зазначає *В. М. Розін*.

¹⁷ Наука. Технологии. Человек, Вопросы философии, № 9/2015, с. 15-16.

¹⁸ В.А. Лекторський, с. 33.

¹⁹ Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре, Вопросы философии, № 12/2003, с. 32.

У результаті ми приходимо до наступного: як у свій час виникнення і розвиток міста зумовило не лише становлення цивілізації, але й істотно змінило можливості та характер поведінки людини, так і Інтернет започаткував фактично нову цивілізаційну реальність. Як віртуальний урбаністичний світ і реальність, Інтернет буде постійно облаштовуватися у напрямі створення віртуальних середовищ і міст, де мільйони людей можуть працювати, творити, відпочивати, розвиватися, спілкуватися.

Для пізнавального, освітнього процесу і науки як діяльності з досягнення істинного знання потрібно враховувати, що в Інтернеті ми маємо справу з тією ж реальністю, лише схематизованою і залежною від іншої умовності. Привабливість Інтернету полягає в тому, що у ньому людина нагадує деміурга, оскільки сама творить, конструює нові світи (знаходить відповідні сайти, звертається до пошукових систем, ставить на обговорення свої проблеми тощо), а головне те, що індивід мислить і спілкується в світі, який сам створив. З одного боку, цей світ штучний, а з іншого – природний, який на декілька порядків збільшує ефективність, надає небачені раніше можливості. У цьому розумінні Інтернет є зовсім не паралельною відображаючою реальністю, а такою, що породжує новий віртуальний і реальний світ.

Потрібно пам'ятати, що так відбувалося завжди: новий семіозис утворює як нові можливості, так і подекуди нову соціальну реальність. Якщо ґрунтуватись на позиції, згідно з якою, людина є семіотичною і культурною істотою, то її зміна зумовлена зміною типів культури і семіозису. Наразі людина проходить саме таку трансформацію, пов'язану, зокрема з формуванням через вплив Інтернету нової соціокультурної реальності. І хоча техногенна цивілізація критикується у зв'язку з всезростаючими глобальними проблемами, все ж таки поступово поступають контури «метакультур» і нової глобальної цивілізації. «Глобальне, – вказує *Е. Морен*, – більше за контекст, це ансамбль, який містить різні частини, що пов'язані в ньому взаємним, маючим зворотну дію, або організований певним чином. Так, суспільство представляє собою щось значно більше, ніж контекст, оскільки це організуюче ціле, частинами якого ми є. Планета Земля є чимось більшим, ніж контекст, оскільки це і організуюче, і дезорганізуюче ціле, частинами якого ми є»²⁰.

До метакультур належать суперорганізми соціального життя – це політичні (соціалізм, капіталізм), регіонально-господарські (економічні

²⁰ Э. Морен, Образование в будущем: семь неотложных задач, Синергетическая парадигма. Синергетика образования, Изд. Прогресс, Традиция, Москва 2007, с. 37.

зони) і релігійні метакультури (християнський, мусульманський світи) тощо. Для кожної метакультури (суперорганізму) характерним є поступове формування спільних інститутів, єдиних умов економічної діяльності, схожих структур влади, створення союзів та політичних об'єднань. Становлення сучасних метакультур пов'язано з транспортними системами і засобами зв'язку. Високі технології, нові економічні схеми і системи докорінно змінили багато соціальних процесів і структур, а також основні системи життєзабезпечення культури. На відміну від звичайних культур «субстрат метакультур» охоплює не лише людей, технології, мережі, але й окремі культури і національні держави.

Разом із тим ми повинні враховувати, що колосальний злет цивілізації за останні століття пов'язаний з інноваціями, досягненнями науки і техніки, до яких можна віднести й інформаційну революцію, зумовлену науково-технічними досягненнями. Цього було досягнуто не за рахунок надексплуатації (як вважають марксисты), не за рахунок накопичення капіталу (як вважають традиційні економісти), а саме за рахунок відкритої наукової, технічної та технологічної думки. Соціальні і культурні фактори, інституціональні середовища тут відіграють допоміжну роль важливих, але лише умов. Культура та інститути не ставлять питання, а визначають норми, традиції, які дають відповіді на всі питання. Ставити питання можуть лише люди, здатні виходити за межі заданих стереотипів, а отже – відкривати нові горизонти і перспективи змін²¹.

Людина – це принципово відкрита система, відкрита для осмислення і переосмислення. Така характеристика особливо важлива, коли ми говоримо про сучасність як метакультуру, оскільки за всіх її особливостей, породжених, крім того, впливом інформаційних технологій, людина продовжує залишатися соціальним індивідом. Останній зазвичай не діє за законами соціуму, а соціальний організм діє через нього і завдяки йому. Для соціального індивіда його власне життя невіддільне від культурного, яке може реалізовуватися у своїй повноті через неперервну освіту. Остання, використовуючи інформаційні технології та системи, дозволяє реалізувати потреби не лише у спілкуванні, але й у формуванні нових цінностей.

Ми живемо у період становлення нової цивілізації, де на місце звичайних культур, національних держав і освіти постають «метакультури», Мережа (Інтернет), нові соціальні та інші глобальні перетворення, які змінюють світ, утворюючи метакультуру, «суспільство знань». Неперервна осві-

²¹ М. Эпштейн, *Debut de siecle или от пост- к прото-, Манифест нового века, Знамя, № 5/2001, с. 63.*

та як частина культури і як соціальний інститут реалізує себе в індивідах. У результаті, коли йдеться про становлення соціуму або про питання його виживання, то більшість соціальних індивідів починають діяти насамперед відповідно до інтересів цілого, якими б дивними і незвичними вони не здавалися. Так було завжди і те саме відбувається сьогодні.

Проанализированы современные взгляды ученых, педагогов относительно социальных трансформаций, которые демонстрируют целесообразность вопроса философского и социологического статуса концепции общества знаний в измерениях непрерывного образования. Обосновано сущность понятия «общество знаний», определено в нем место науки, знания, образования, человека. Доказано, что наука, непрерывное образование столкнулись с необходимостью учитывать трансформационные изменения, которые стимулируют переход к новой инновационной системе обучения и культуры мышления. В эпоху информационного общества непрерывное образование призвано способствовать научному, социальному и экономическому развитию государства, является насущной необходимостью современности, а привлечение внимания к проблеме образования в течение жизни, четкая национальная позиция в этой сфере будут способствовать преобразованию Украины в цивилизованное демократическое государство, где интересы и потребности каждого человека являются предметом заботы государства и общества, направленного на становление образовательной парадигмы.

Ключевые слова: непрерывное образование, общество знаний, информатизация, информационализм, информационный универсум, информационные технологии, метакультура

Abstract: The current views of scientists, educators on the social transformations that demonstrate the feasibility issues of philosophical and sociological concepts of knowledge society status in the dimensions of lifelong learning are analyzed. The essence of “knowledge society” concept is substantiated; the location of science, knowledge, education and human in it has been defined. It is proved that science and continuous education faced the necessity to consider the transformational changes that stimulate the transition to a new innovative system of learning and cultural thinking. In the era of information society continuous education aims to promote scientific, social and economic development of the country, there is an urgent need today, and draw attention to the problem of lifelong education, a clear national position in this area will contribute to the transformation of Ukraine on civilized democratic state, where the interests and needs of everyone is taken care of state and society, which aims at becoming of knowledge paradigm.

Keywords: continuous education, knowledge society, information, informationalizm, information universe, information technology, metaculture

Бібліографія

- В.Г. Кремень, Людський капітал формується завдяки педагогіці, *«Голос України»*, № 241 (6245)/2015, с. 3.
- М. Култаєва, Амбівалентність евристичного потенціалу конструкту «суспільства знань»; резерви і перспективи оновлення змісту сучасної освіти, *Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів*, Вид. Педагогічна думка, Київ 2011, с. 226-248.
- В.А. Лекторський, Философия, общество знания и перспективы человека, *Вопросы философии*, № 8/2010, с. 30-34.
- В.С. Меськов, Мир информации как тринитарная модель Универсума, *Вопросы философии*, № 5/2010, с. 57-68.
- Э. Морен, Образование в будущем: семь неотложных задач, *Синергетическая парадигма. Синергетика образования*, Изд. Прогресс, Традиция, Москва 2007, с. 24-96.
- Наука. Технологии. Человек, *Вопросы философии*, № 9/2015, с. 5-39.
- Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре, *Вопросы философии*, № 12/2003, с. 3-8.
- В.С. Сизов, Форсайт-исследования системы образования, *Философия хозяйства*, № 3/2015, с. 175-186.
- М. Эпштейн, *Debut de siecle* или от пост- к прото-, Манифест нового века, *Знамя*, № 5/2001, с. 195-205.
- М. Kaku, *How Science Will Revolutionize the 21-St Century*, New York, London et. al.: Anchor Books, Doubleday, 1997, 416 p.
- К.Р. Liessmann, *Philosophie des verbotenen Wissens: Friedrich Nietzsche und die schwarzen Seiten des Denkens*, Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2004, s. 384.